

УДК 339.54.012.435

I. М. Гонак,

*аспірант кафедри міжнародної економіки,
Тернопільський національний економічний університет
вул. Тролейбусна, 17/17, м. Тернопіль, 46027, Україна
gogrya@gmail.com*

ПРОТЕКЦІОНІЗМ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЕКОНОМІЧНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ КРАЇН: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ НАДМІРНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗЕД

Анотація. У статті розглянуто форми і засоби політики протекціонізму. Проаналізовано позитивний вплив протекціоністської політики на національну економіку. Виявлено негативні наслідки впливу політики протекціонізму на світову та національну економіку.

Ключові слова: протекціонізм, політика протекціонізму, світова економіка, імпорт.

Постановка проблеми. Наприкінці другого десятиліття ХХІ ст. під впливом процесів глобалізації зростають ризики для світової економіки та виклики для країн. Через наслідки світової фінансової кризи 2008-2009 рр., зростання економічної нестабільності і зuboжіння у різних регіонах планети (Венесуелі, Північній Африці, на Близькому Сході, у Східній Європі), падіння цін на енергетичні та інші ресурси, стрімку девальвацію валют багатьох країн (України, Росії, Венесуели, Молдови та ін.), зменшення надходжень бюджетів, стрімке зростання зовнішньої заборгованості та підвищення вартості її обслуговування уряди багатьох країн активно шукають шляхи захисту внутрішнього ринку, забезпечення внутрішньої економічної стабільності, вирівнювання платіжного балансу. Одним із шляхів, які обирають країни, є проведення протекціоністської політики, зокрема й прихованого протекціонізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню цієї проблематики присвятили свої праці такі науковці: Іващук І.О., Войцещук А.Д., Савельєв Є.В., Мочерний С.В., Яремко Л.А., Новицький

В.Є., Шемчушенко Ю.С., Нагребельний В.П., Савлук М.І., Мороз А.М., Пуховкіна М. Ф., Бутинець Ф. Ф. та інші. Проте, ця тематика у нових геоекономічних умовах набуває особливого значення та потребує подальшого наукового опрацювання для поглибленого вивчення особливостей впливу технологій протекціонізму на економіку окремих країн та світової економіку.

Постановка завдання. Метою та завданням дослідження є вивчення позитивних та негативних рис особливостей інструментів політики протекціонізму як однієї з складових забезпечення економічної стабілізації країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Негативні тенденції, які простежуються у глобальній економіці, змушують країни вдаватися до проведення політики протекціонізму. Протекціонізм спрямований на захист та стимулювання розвитку національної економіки [1] та знаходить своє вираження у системі обмежень міжнародних потоків капіталу, товарів і послуг, які вводить країна з метою захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції [2].

Впровадження елементів політики протекціонізму має на меті збільшити виробництво продукції національних товаровиробників і її реалізацію на внутрішніх та зовнішніх ринках через збільшення цінової конкурентоспроможності, зростання зайнятості громадян країни, збільшення доходів бюджетів від оподаткування домогосподарств, виробників продукції, та митних платежів.

Формами і засобами політики протекціонізму можуть бути:

- провадження антидемпінгових розслідувань проти економічних суб'єктів країн-контрагентів, які гальмують експорт із інших країн;
- беззастережне дотримання всіх процедур перевірок національними контролюючими органами фітосанітарних, фінансових та технічних норм і стандартів виробництва продукції інших країн та введення додаткових, більш жорстких, технічних, економічних і фітосанітарних параметрів виробництва і реалізації продукції;
- на митницях практикується подовження терміну процедур перевірок і оформлення документів на товари із країни-контрагента;
- відбувається стимулювання урядом через неофіційні канали (засоби масової інформації, громадські організації, політичні партії) бойкоту громадянами власної країни продукції із країн – економічних суперників як вияв національного економічного патріотизму (якщо аналогічна або подібна продукція виробляється у власній країні);
- провадження ефективної державної внутрішньої політики сприяння розвитку підприємництва через: незмінність правового регулювання протягом тривалого періоду та забезпечення від сплати «корупційного податку»; створення привабливого інвестиційного клімату у країні; забезпечення ефективного правового захисту приватної власності; фінансування будівництва великих логістичних центрів та інфраструктурних об'єктів для стимулювання переведення транспортних транзитних потоків із сусідніх країн, що є одним з найважливіших заходів геостратегічної конкуренції між країнами; правове забезпечення та безповоротне або пільгове фінансування утворення нових, орієнтованих на виробництво продукції для експорту,

галузей виробництва, спрямованих на завоювання іноземних ринків та посилення позицій національної економіки на геоекономічній арені;

– забезпечення здійснення ефективної зовнішньоекономічної політики сприяння національному бізнесу через: укладення якісних торговельних угод; ефективне використання механізмів ГАТТ – СОТ [3] для захисту національних експортерів та стримування імпортерів; вступ країни до інтеграційних об'єднань (ЄС, НАТО [4]) і, при цьому, забезпечувати виконання укладених із третіми країнами торгово-економічних угод (наприклад, угоди про зону вільної торгівлі із Канадою, Туреччиною та іншими країнами) у своїх економічних інтересах;

– стимулювання зростання перешкод для постачання сировинних ресурсів чи необхідних технологій іноземним виробником з метою зменшення ефективності роботи підприємств, які виробляють продукцію аналогічну або подібну до товарів національних товаровиробників;

– підтримка експортерів через: надання субсидій та пільгових кредитних ресурсів національним експортерам товарів із високою доданою вартістю; державний фінансовий та організаційний супровід експортних галузей національної економіки та окремих національних виробників за кордоном; законодавче забезпечення пільгових умов оподаткування та страхування підприємницької діяльності експортерів, природних монополій та інших важливих для національної економіки фірм; маніпуляція центральним банком обліковою ставкою; зниження для товаровиробників тарифів нижче середньоринкових і, часто, економічно обгрунтованих, на внутрішнє національне трубопровідне, залізничне та інше транспортування, водопостачання та водовідведення, електричне та газове забезпечення з метою збільшення привабливості національної продукції на зовнішніх ринках; організація національними фірмами та країною виставок і ярмарок у інших країнах; самообмеження експорту, який країна-експортер застосовує у разі явної чи прихованої загрози з боку країни-імпортера вжити заходів у відповідь як ефективний засіб уникнути тарифних чи нетарифних обмежень двосторонньої торгівлі;

– здійснення економічної експансії для одержання економічних привілеїв на іноземних ринках через: надання пільгових кредитних ресурсів іноземним економічним суб'єктам як «плату» за укладення вигідних для національних товаровиробників умов економічних угод та з метою зтягнути країну – економічного партнера у боргову кабалу; встановлення контролю економічними суб'єктами однієї країни над важливими (наприклад, бюджетоутворюючими, військовими, інфраструктурними чи критично важливими для економіки) підприємствами та фірмами, що створюють інноваційну і високотехнологічну продукцію, та підприємствами-монополістами (електрогенеруючими, житлово-комунальними, газотранспортними та іншими економічними суб'єктами); утворення філіалів національних фінансово-кредитних установ за кордоном для здійснення оперативного та стратегічного контролю над фінансово-економічними потоками та

переведення фінансових ресурсів суб'єктів іншої країни на рахунки у власній країні;

– державне фінансування створення та виробництва національними товаровиробниками недорогих високоякісних товарів через: надання фінансування науково-дослідним інститутам, вищим навчальним закладам, приватним підприємствам та іншим науковим суб'єктам для розробок нових високотехнологічних продуктів із високою доданою вартістю, що не матимуть аналогів на міжнародному ринку; надання податкових пільг та безповоротного фінансування національним товаровиробникам, які випускають конкурентоспроможну інноваційну та продукцію для експорту;

– ефективне використання механізму цінової дискримінації, яка утворюється за умови, якщо покупці в різних країнах сплачують різну ціну за одну і ту ж продукцію. Цінова дискримінація - це встановлення ціни, яку здатний витримати ринок; на конкурентних ринках ціни можуть бути значно нижчими, ніж на ринках, де фірма є монополістом» [5, с. 334] (наприклад, корпорація Газпром, яка для України була монополістом у постачанні природного газу, встановлювала на українському газовому ринку значно вищу ціну на цей сировинний ресурс, ніж для ринків Центральної та Західної Європи, де конкурентом російському природному газу був газ із Північної Африки, Норвегії, Близького Сходу та Нідерландів). Країни та великі фірми можуть застосувати хижацьке ціноутворення як знаряддя економічної конкуренції та витіснення конкурентів із ринку. Фірма-монополіст може підвищити ціну та отримувати надприбутки [5, с. 335], забезпечити собі зростання фінансових надходжень із ринку. Таким механізмом може бути демпінг – штучне зменшення ціни на продукцію (роботи, послуги) на іноземних ринках для їх завоювання та уникнення конкуренції; міжнародна дискримінація в цінах внаслідок продажу фірмою-експортером товарів на окремих іноземних ринках за нижчими («викидними») цінами, ніж на національному ринку, які часто не покривають витрат виробництва та реалізації [6, с. 309].

– здійснення центральним банком девальвації національної валюти, яка використовується з метою зниження реальної заборгованості країни і її економічних суб'єктів, номінованої у національній валюті, та збільшує тягар зовнішніх боргів, номінованих у іноземній валюті [7, с. 266]. У цих умовах девальвація національної валюти для різних країн матиме різні наслідки. Наприклад, наслідком референдуму про вихід Великої Британії із складу Європейського Союзу була різка девальвація британського фунта на понад 20%. Через здешевлення британського експорту для закордонних споживачів активи у Великій Британії, зокрема нерухомість, стали привабливішими для іноземних покупців, зросли туристичні потоки до туристичних об'єктів Об'єднаного Королівства, зменшилася вартість державного боргу (номінованого у фунтах стерлінгів) у валютах інших економічно розвинених країн (зокрема, доларах США та євро). Проте, для країн з високим процентом доларизації економіки (наприклад, Україна, Росія чи Молдова) та величезного обсягу зовнішньої заборгованості, номінованої у грошових одиницях економічно розвинених

країн, девальвація національної валюти провокує виникнення багатьох негативних явищ: зростання вартості обслуговування зовнішньої заборгованості у національній валюті для бюджету країни та валютних кредитів для громадян та інших суб'єктів господарювання, подорожчання імпорتنих товарів для національних покупців, зокрема й товару критичного, зменшення можливостей для громадян навчатися в інших країнах та подорожувати);

– провадження ревальваційної політики, яка використовується для підтримки імпортерів (наприклад, для купівлі іноземної валюти, яка «подешевшала», на внутрішньому ринку);

– впровадження валютних обмежень, які є системою правових норм і мають обмежувати операції з золотовалютними цінностями і забезпечувати стабільність та прогнозованість курсу національної валюти, регулювати платіжний баланс країни, збільшувати золотовалютні ресурси країни з метою підвищення міжнародної ліквідності країни та уникнення валютних спекуляцій. Основними видами валютних обмежень є: заборона або обмеження вільної купівлі-продажу іноземних валют; визначення частки обов'язкового продажу експортної валютної виручки на відкритому ринку або реалізація експортерами іноземних валют центральному банку країни за офіційним курсом; впровадження особливого порядку ввезення-вивезення капіталів чи грошових переказів; ліцензування здійснення валютних операцій для комерційних банків [6, с. 150];

– ефективне використання механізмів ліцензування зовнішньоекономічної діяльності, що є одними із найважливіших державного економічного контролю імпорту та експорту продукції, переміщення через кордон золотовалютних цінностей, якісний контроль ввезення і вивезення деяких товарів у межах заздалегідь визначених вартісних і кількісних квот упродовж певного проміжку часу. Ліцензування може використовуватися щодо всіх або окремих товарів і може поширюватися на торгівлю із усіма або з окремими країнами, тобто з країнами – економічними конкурентами [8, с. 512]. Отже, ліцензійний контроль застосовується як санкція у випадку недотримання суб'єктами зовнішньоекономічних відносин правових і економічних нормативів, передбачених законодавством [8, с. 513];

– залучення високоякісних трудових ресурсів з інших країн (провідних науковців, досвідчених працівників та перспективних студентів) та створення для них комфортних умов проживання, навчання та працевлаштування;

– використання політичних механізмів у економічних перемовинах як засіб впливу на контрагента для досягнення поступок у двосторонній торгівлі чи для збільшення можливостей економічної експансії на іноземних ринках.

Політика протекціонізму має подвійний вплив на економіку. Так, позитивними наслідками політики протекціонізму є наступні:

– протекціоністська політика допомагає зберегти загальну економічну галузеву структуру і мінімально необхідний рівень виробництва промислових і сільськогосподарських товарів для забезпечення національної безпеки в умовах економічної та політичної турбулентності;

- політика протекціонізму сприяє збереженню оплати праці у галузях і на підприємствах, які можуть постраждати від конкуренції з іноземними виробниками;
- уряд через політику протекціонізму намагається створювати новітні інноваційні та перспективні, але ще фінансово слабкі, галузі національної економіки;
- адміністративне обмеження імпорту зумовлює прихід реальних прямих іноземних інвестицій та виробництво продукції іноземними виробниками на митній території країни, зростання зайнятості та доходів бюджетів;
- оподаткування зовнішньої торгівлі є засобом поповнення фінансових ресурсів держави, хоча значне зростання суми імпортованих мит збільшує обсяги податкових платежів лише за умови цінової нееластичності імпорту;
- протекціонізм короткотерміново покращує умови ведення зовнішньої торгівлі;
- протекціоністська політика необхідна для забезпечення галузей національної економіки, які перебувають у кризі, проте мають значні перспективи.

Водночас, серед негативних наслідків протекціонізму є такі:

- зниження підприємницької ініціативи та послаблення конкуренції, збереження неефективних виробничих структур, неможливість оптимально використати переваги міжнародного поділу праці та залучення дешевої якісної іноземної робочої сили, змушування споживачів дорожче платити за придбані товари [9, с. 132];
- провокуються втрати у країнах, проти яких застосовується політика протекціонізму: економічні втрати для країни та її окремих економічних суб'єктів, зниження соціальних стандартів життя та купівельної спроможності громадян, зменшення зайнятості населення. Економічно втрачають країни, які застосовують елементи політики протекціонізму, через зменшення купівельної спроможності економічних суб'єктів країн-контрагентів, зменшуються фінансові можливості зовнішніх ринків збуту продукції та об'єми виробництва продукції національними товаровиробниками і, як наслідок, знижуються зайнятість громадян у національній економіці та доходи бюджетів країни з одночасним зростанням їх видатків. Від протекціоністської політики окремих країн мають збитки і економічно розвинені країни – стимулюється трудова міграція із економічно постраждалих країн у економічно перспективніші щодо працевлаштування, оплати праці та безпеки життя, що, у свою чергу, у цих країнах створює додаткове навантаження на ринку праці, соціальну інфраструктуру та видаткову частину бюджетів;
- протекціонізм руйнує налагоджений ринковий механізм, перешкоджає вільній конкуренції і надає економічно невиправдані пільги та привілеї деяким економічним суб'єктам. Це нівелює ефективність розподілу ресурсів і погіршує структуру світової економіки, оскільки перешкоджає банкрутству неефективних економічних суб'єктів та знижує фінансову спроможність ефективних;
- митне регулювання та адміністративні обмеження змінюють економічно обґрунтований рівень цін на продукцію. Імпортер та екс-

портне мито розподіляється у різних пропорціях продавцями та покупцями і є для обох сторін додатковим фінансовим навантаженням, тож вимиваються фінансові ресурси, які економічні суб'єкти могли б використати більш ефективно;

– протекціонізм щодо окремих галузей сприяє їх монополізації, оскільки ці галузі стають надзвичайно привабливими для великого капіталу;

– протекціоністська політика зумовлює зростання економічного суперництва між країнами і провокує економічне протистояння.

Таким чином, хоча протекціоністська політика має багато позитивних наслідків для національної економіки, проте її активне впровадження змушує інші країни вдаватися до аналогічних або і більш жорстких заходів захисту національних ринків. Врешті збитки отримують не тільки іноземні, а й національні економічні суб'єкти, зменшуються обсяги міжнародної торгівлі, знижуються обсяги доходів бюджетів та домогосподарств, припиняється економічне зростання національної та світової економік та зростає кількість геоекономічних кризових явищ.

Висновки. Прагнучи стимулювати розвиток національної економіки, країни у зовнішньоекономічній політиці впроваджують елементи політики протекціонізму, і у короткотерміновій перспективі ця тактика є економічно виправданою: швидкими темпами зростає виробництво і реалізація продукції національних товаровиробників, збільшується зайнятість населення і залучення якісних іноземних трудових ресурсів у національній економіці, мають доходи бюджети від оподаткування доходів фізичних осіб, зростають надходження від оподаткування імпорту та інших податків і податкових платежів, зменшуються видатки на підтримку незайнятих громадян, різко зростає валовий внутрішній продукт та курс валюти країни й ін.

Проте, з часом інші країни впроваджуватимуть економічні контрзаходи, і почнеться падіння обсягів виробництва та експорту національних товаровиробників, знизяться валютні та бюджетні надходження від національних експортерів, зменшиться зайнятість громадян у експортних і суміжних галузях та упадуть доходи бюджетів від оподаткування виробників, експортерів та заробітних плат, зменшиться приріст ВВП, можлива девальвація національної валюти. Тому всі попередні переваги можуть бути втрачені.

Отже, використання протекціоністських заходів є прийнятним у короткотерміновій перспективі для зміцнення економічного фундаменту національної економіки. Проте, у сучасному глобалізованому світі справжнього процвітання досягають країни із відкритою для іноземних економічних суб'єктів економікою, і значна частина протекціоністських заходів тільки перешкоджатиме економічному зростанню.

Список використаних джерел

1. Івашук І.О. Митна політика: фіскально-регулюючий аспект / І.О. Івашук, А.Д. Войцещук. – К.: В-во ТОВ «ВД «Мануфактура», 2005. – 160 с.
2. Савельєв С.В. Міжнародна економіка: теорія і практика торгівлі і фінансів: підручник для магістрантів з міжнародної економіки і державної служби / С.В. Савельєв. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 504 с.

3. **The World Trade Organization (WTO).** [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.wto.org/>.
4. **North Atlantic Treaty Organization.** [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.nato.int.
5. **Світовий бізнес:** Навчальний посібник. / За редакцією професора Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: ПП «Рута», 2004. – 498 с.
6. **Економічна енциклопедія:** У трьох томах. Т.1: А-К / Редколегія: С.В. Мочерний (відповідальний редактор) та інші. – К: Видавничий центр «Академія», 2000. – 864 с.
7. **Гроші та кредит:** Підручник / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За загальною редакцією М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
8. **Юридична енциклопедія:** В 6 томах. Том 3: К - М / Редколегія: Ю.С. Шемчушенко (голова редколегії) та інші. – К.: «Українська енциклопедія», 2001. – 792 с.
9. **Економічна енциклопедія:** У трьох томах. Т.3: П-Я / Редколегія: С.В. Мочерний (відповідальний редактор) та інші. – К: Видавничий центр «Академія», 2002. – 951 с.